

Marko JOSIPOVIĆ

Seminar o slobodi ispovijedanja vjere Sarajevo, 4. i 5. rujna 1998. god.

Osnovna ljudska prava neodvojivo pripadaju čovjeku tim samim što je ljudsko biće. S njima se čovjek pojedinac začinje i rađa, s njima živi i umire. Prava jednoga obveza su za drugoga. Tu su također prava i obveze zajednice, društva, države. O temeljnim se ljudskim pravima posljednjih desetljeća neprestano i sve više govori, no svjedoci smo jednako tako i vrlo čestih drastičnih gaženja tih istih prava. Ponekad je poštivanje ljudskih prava upitno i u društvima i državama s priznatim demokratskim tradicijama. A zbog vrlo teškog povijesnog puta kroz koji je prošla i zbog nedavnog okrutnog rata Bosnu i Hercegovinu taj problem danas, u predvečerje trećeg tisućljeća, posebno snažno potresa. I zacijelo će još puno vremena potrajati dok se u njoj stvori demokratsko ozračje i još će se puno napora i strpljivog rada morati uložiti u razvijanje kulture koja poštuje i promiče ljudska prava.

Rašireno je uvjerenje, čini se posve opravdano, da vjerske zajednice mogu znatno doprinijeti poštivanju i promidžbi ljudskih prava. Zato je Svjetska konferencija religija za mir (WCRP),¹ koja se preko svoga ureda u Sarajevu od listopada 1996. aktivno uključila u promicanje međureligijske suradnje u Bosni i Hercegovini u sklopu svekolikog poslijeratnog procesa obnove društva, okupila teologe i stručnjake na području ljudskih prava iz ovih krajeva, njih dvadesetak, na dvodnevni seminar, da razmotre trenutno stanje poštivanja ljudskih prava u ovoj zemlji i zajednički promišljaju o konkretnim mogućnostima i potrebnim aktivnostima vjerskih zajednica u tom pravcu.

Polazeći od načela koja su članovi Međureligijskog vijeća u Bosni i Hercegovini postavili u svojoj *Izjavi o zajedničkoj moralnoj obvezi i zauzimanju*, potpisanoj 9. lipnja 1997.,² seminar je, kako je

1 Za neke osnovne informacije o nastanku i aktivnostima Svjetske konferencije religija za mir (World Conference on Religion and Peace) vidi: M. ZOVKIĆ, *Uključivanje Hrvata u međureligijske mirovne pokrete*, u: *Crkva u svijetu* 29 (1/1994) 46-48. Isti tekst autor je objavio u svojoj knjizi *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo 1998, str. 186-189.

2 Cjeloviti tekst *Izjave* donosi također *Vrhbosnensia* 1 (2/1997) 287-288.

objašnjeno u uvodnom dijelu najave i okvirnog programa, trebao istražiti pravo na slobodu ispovijedanja vjere. To se naime pravo u ovdašnjim uvjetima smatra pitanjem "od kritične važnosti" za promidžbu ljudskih prava općenito i ujedno dobrom podlogom "da se započne dijalog o ljudskim pravima između teoloških i svjetovnih znanstvenika".

Za seminar teolozi su pripravili radove o važnosti slobode ispovijedanja vjere prema shvaćanju pojedinih vjerskih zajednica, s osvrtom na stanje vjerskih sloboda u Bosni i Hercegovini kroz povijest, te o pravima koja se odnose na taj aspekt slobode, kao što su pravo na vlasništvo, odgoj i obrazovanje, slobodu kretanja, izražavanja i okupljanja. Svjetovni stručnjaci u svojim radovima obradili su sa svjetovnog stajališta pitanje prava na slobodu vjere kako u odnosu na druga osnovna ljudska prava općenito tako i s obzirom na poštivanje i promicanje ljudskih prava u konkretnim bosansko-hercegovačkim prilikama. Radovi su unaprijed razaslani pozvanim sudionicima kao pripremni materijal i podloga za raspravu pa ih autori na seminaru nisu trebali čitati, nego su samo ukratko podsjetili na glavne točke u njima.

Prvog dana seminara, kojega je 4. rujna 1998. otvorio direktor ureda WCRP u Sarajevu James L. Cairns, raspravljane su i produbljavane glavne ideje i temeljni stavovi izneseni u pisanim radovima, dok su drugog dana sudionici na temelju tih razmišljanja i razgovora tražili zajednička stajališta i pripremali završnu izjavu za javnost. U svrhu stjecanja više uvida u rad seminara i u svrhu boljeg razumijevanja same izjave, navodimo ukratko barem neke teme i poglede sadržane u tekstovima teologa i svjetovnih stručnjaka o ljudskim pravima.

U svom prilogu o katoličkom pristupu punoj slobodi religije, Mato Zovkić, upozorivši na "vjerski i etnički strah" kod većine žitelja ove zemlje kao posljedicu različitog tumačenja ključnih događaja iz daleke prošlosti kao i uzrokâ nedavnog rata,³ istaknuo je da je na Drugom vatikanskom koncilu Katolička Crkva iznijela svoj noviji stav o religijskom pluralizmu i slobodi religije i da se njezino sadašnje energično zauzimanje za ljudska prava i slobodu religije zasniva na toj nauci. Prema njegovu mišljenju vjerski službenici ne mogu rješavati teškoće vezane za provedbu odredaba mirovnog ugovora o vjerskoj slobodi u Bosni i Hercegovini, ali

3 Zovkić je u tom kontekstu također ukazao na činjenicu da se ponekad pretjeruje u isticanju Sarajeva kao primjera tolerantnosti među pripadnicima različitih vjera i naroda, tako da neupućeni mogu pomisliti da u prošlosti nije bilo ozbiljnih problema ili da su se oni pojavili tek osamostaljenjem BiH 1992. god. Jedno takvo "idealiziranje" nekadašnjeg suživota moglo se pročitati i u ponuđenim tekstovima za ovaj seminar.

mogu svaki u svojoj vjerskoj zajednici "pridonositi mentalitetu mira, tolerancije te religijske i etničke otvorenosti".

Pravo na slobodno ispovijedanje vjere danas se općenito prihvaća u svijetu, no upitno je konkretno ostvarivanje vjerskih prava, naglasio je Luka Markešić. Da bi opća načela bila pretvorena "u plan akcije" osobitu važnost ima aktivna uloga vjernika. Zbog činjenice da u BiH postoji više religija, od kojih nijedna ne dopušta nad sobom dominaciju, što je posve normalno, "Providnost im određuje samo put ekumenizma, dijaloga i suživota u miru". Tek tako će opća načela postati "ljudska i vjerska prava na djelu".

Prema islamu, kako je podvukao Ismet Bušatlić, svi su ljudi stvorenja Boga jedinoga, s jednakim pravom na život i mogućnošću slobodnog izbora vjere ili nevjere; zbog različitog razumijevanja i tumačenja Božjega zakona tijekom povijesti formirale su se različite religijske zajednice i realnost tog pluralizma "islam priznaje i tolerira", te stavljajući naglasak na ono "što je zajedničko svim religijama", sve njihove pripadnike poziva da zajednički djeluju "radi uspostavljanja mira i društvene harmonije". Iz prirodnog prava na život i slobodni izbor vjere i oblika vjerske prakse, proizilazi opće pravo "na slobodu ispovijedanja vjere" i s tim povezano "pravo na vlasništvo, pravo na odgoj i obrazovanje, pravo na slobodu kretanja, okupljanja, iznošenja stavova i dr.", koja na bosansko-hercegovačkom prostoru, nakon različitih iskustava u prošlosti, ni danas nisu adekvatno zajamčena i zaštićena.

I Mehmedalija Hadžić je istaknuo da je s gledišta islama sloboda vjerskog uvjerenja jedno od prava koja pripadaju svakom čovjeku, dodavši uz to da njihova zaštita pretpostavlja pravnu državu. Na temelju povijesnog iskustva dugotrajnog, kako zapisa, "uzoritog suživota" pripadnika islama, katoličanstva, pravoslavlja i judaizma, perspektiva Bosne bila bi u promidžbi "bosanskog jedinstva u različitosti".

Uz prethodnu napomenu da pravoslavno kršćanstvo radije govori o 'podesnim i odgovarajućim' odnosima među ljudima, nego o 'pravima i dužnostima', Radomir Rakić svoje razmatranje važnosti vjerske slobode gradi na biblijskom učenju da je sloboda najveći Božji dar čovjeku, koja je međutim djelomično ograničena slobodom, pravima i dužnostima drugoga. Budući da se središnjim etosom kršćanskoga života smatra sudjelovanje u Kristovu otkupiteljskom djelu i "srastanje u božanski lik na putu ka defikaciji", Kristovo evanđelje predstavlja "najbolji moralni kodeks ponašanja". Ono u osnovi sadrži sve međunarodne dogovore, deklaracije i zakone o ljudskim pravima općenito, a time i o vjerskim slobodama.

U tekstu pak što ga je osim Rakića potpisao i Živica Tucić pojašnjeno je što se sa stajališta pravoslavlja podrazumijeva pod vjerskim slobodama i slobodom Crkve, te predočeno više odlomaka iz raznih dokumenata o ljudskim slobodama kao i saopćenja Pravoslavne crkve u Americi. Konstatira se, između ostaloga, da su padom komunizma, koji je religiju suzbijao, nastupile razne krize, od kojih je najteža moralna kriza kao posljedica upravo života pod komunizmom, te ističe kako na ovim prostorima Pravoslavna crkva "nosi ogromnu odgovornost za moralnu obnovu".

Promotrivši u svjetlu deklaracija, konvencija i drugih dokumenata međunarodne zajednice stanje ljudskih prava u BiH zadnjih nekoliko godina, Slavo Kukić je ukazao na niz nepravilnosti i odstupanja od priznatih standarda o slobodi ispovijedanja vjere, za što su dijelom odgovorne i same vjerske zajednice. Do nužnih "promjena u ljudskim glavama" i stvaranja ozračja tolerancije, prema njegovu mišljenju, bolje nego bilo što drugo dovest će put dijaloga, u kojemu će sudjelovati tri najveće vjerske zajednice, te "odgojni rad unutar svake vjerske zajednice koji razvija osjećaj odgovornosti prema svim ljudima, osjećaj čovjekoljublja, humanizam kao temeljnu vrijednost i temeljni postulat življenja".

Donekle optimističan i svakako koristan sudionicima seminara bio je prilog Dženane Hadžiomerović o pravu na slobodu ispovijedanja vjere prema Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koja je potpisivanjem Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH postala sastavni dio pravnog sustava ove zemlje. Prema Ustavu BiH, koji je "nadređen" i samim "ustavima i zakonima entiteta", odredbe te Konvencije imaju prednost pred svim drugim zakonima o pravima i slobodama, a one jamče visok stupanj međunarodno priznatog prava na slobodu misli, savjesti i vjere, kao i na slobodu manifestiranja vjere, uz mogućnost ograničavanja jedino prema standardima demokratskih društava.

Pripremni materijal je sudionicima seminara bio zacijelo dobra podloga za raspravu i zajedničko promišljanje brojnih problema glede prava na slobodu vjere. Izlaganja pojedinih tema kao i sama diskusija pokazali su značajne razlike među različitim vjerskim tradicijama, ali i dosta zajedničkih pogleda i povezujućih ideja. Diskusija o načelnim pitanjima i konkretnim problemima i poteškoćama u svezi sa slobodom ispovijedanja vjere u Bosni i Hercegovini - a nisu se mogla zaobići ni ratna događanja - bila je vrlo bogata, otvorena, dostojanstvena i vođena s puno uzajamnog uvažavanja sudionika i njihovih uvjerenja i stavova. Različitost tradicija, s jedne i mnogo zajedničkih pogleda, s druge strane, kao i otvorenost i uvažavanje naročito su se očitovali pri formuliranju

završne zajedničke izjave koja je na kraju drugog dana rada bila predstavljena javnosti. Tu izjavu donosimo u cijelosti.

***

Pod organizacijskim okriljem *Svjetske konferencije religija za mir* (WCRP) u Sarajevu su se 4. i 5. 9. 1998. okupili teolozi četiri religijske zajednice (Islamska zajednica, Pravoslavna crkva, Katolička crkva i Židovska zajednica) i stručnjaci na polju ljudskih prava, koji su nakon dvodnevnog rada usvojili izjavu za javnost:

O PRAVU NA SLOBODU ISPOVIJEDANJA I JAVNOG PRAKTICIRANJA VJERE U BOSNI I HERCEGOVINI

POLAZEĆI

- od činjenice da su ljudske razlike izraz Božje volje, te da i pripadnici četiri religijske zajednice u BiH vjeruju u jednog Boga;
- da čovjek, kao Božje stvorenje, predstavlja najveću vrijednost;
- da su svakom ljudskom biću svojstvena sva ljudska prava i slobode;
- od uvjerenja da se zaštitom prava drugih najbolje štite vlastita prava;

PODRŽAVAMO

- *Izjavu o zajedničkoj moralnoj obvezi i zauzimanju*, koju su 9. 6. 1997. u Sarajevu potpisali odgovorni predstavnici četiri religijske zajednice u BiH;
- napore međunarodne zajednice u BiH na međureligijskom pomirenju putem uspostavljanja demokratskih institucija i vladavine prava, te poštivanje i zaštitu ljudskih prava definiranih međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima koji su sadržani u *Daytonskom sporazumu*, kao i napore svih domaćih grupa i pojedinaca koji slijede takve vrijednosti;
- stvaranje atmosfere pomirenja utemeljene na vrijednostima istine i pravde;

ZABRINUTI

- zbog ozbiljnog kršenja prava na slobodu ispovijedanja i javnog prakticiranja vjere u BiH, kao što je:
  - sprječavanje povratka izbjeglica i raseljenih osoba,

- ometanje djelovanja i sprječavanje povratka vjerskih službenika,
- nemogućnost obnavljanja vjerskih objekata, hodočašćenja, posjeta grobljima,
- stvaranje neprijateljskog ozračja prema drugim vjerama i narodima,
- zlouporaba vjere i religijskih zajednica i u poratnoj političkoj mobilizaciji, čime se narušava vjerodostojnost vjere i religijskih zajednica;
- što su pojedinci i dijelovi religijskih zajednica, zbog podložnosti ideološkim utjecajima, nerijetko pristajali na zlouporabu vjere i religije;
- zbog korištenja vjere od strane svake nacionalističke politike kao i pasivnosti religijskih zajednica u slučajevima kada su politički instrumentalizirane;

POZIVAMO

- na usklađivanje važećih pravnih sustava kako bi se sve religijske zajednice na čitavom teritoriju BiH izjednačile u pravima;
- da svi organi i sudovi države BiH i njezinih entiteta neposredno i bezuvjetno primjenjuju sve međunarodne standarde o ljudskim pravima i temeljnim slobodama koji su sastavni dio *Daytonskog sporazuma*, a posebno pravo na slobodu misli, savjesti i vjere;
- da se u skladu s međunarodnim standardima kazni svaki ratni zločin;
- na iskreno pokajanje, praštanje i pomirenje, jer vjerujemo da je to jedan od najpouzdanijih puteva da se ljudi oslobode ratnih trauma, patološkog straha od drugog i različitosti;
- da predstavnici svih religijskih zajednica sveobuhvatno pomognu povratak i bezrezervno podržavaju siguran opstanak svih izbjeglica i raseljenih osoba;
- na obnovu povijesnih iskustava suživota i tolerancije pripadnika različitih religijskih zajednica u BiH;
- da se vjerski službenici u svim džematima, parohijama, župama i židovskim općinama, između ostalog, susreću na prigodnim vjerskim blagdanima s pripadnicima drugih religijskih zajednica;
- da vjerski službenici konkretno pomažu obnovu i gradnju vjerskih objekata i podržavaju druge geste dobre volje u duhu tolerancije i međusobnog uvažavanja;

TRAŽIMO

- da odgovorni državni organi, zajedno s najvišim predstavnicima religijskih zajednica u BiH, uspostave obrazovne standarde u kojima će se afirmirati religijska tolerancija, međusobno upoznavanje u različitostima a spriječiti širenje vjerske mržnje;

- da tradicionalne religijske zajednice u BiH uspostavljaju i što bolje razvijaju komunikaciju s ostalim religijskim zajednicama, kao i s grupama i pojedincima koji ne pripadaju nijednoj religijskoj zajednici, radi međusobnog povjerenja, razumijevanja i suradnje;

- da Međureligijsko vijeće BiH oformi tijela na razini ekspertnih grupa koja će rješavati pitanja od zajedničkog interesa na obrazovnom (npr. izdavanje udžbenika), informativnom (npr. zajednička informativna agencija i rad medija), pravnom (npr. položaj religijskih zajednica u pravnom sustavu, povrat imovine) i drugim područjima.